

ANALIZA O STANJU OBRAZOVANJA

na bosanskom nastavnom jeziku u
Republici Sjevernoj Makedoniji

Република Северна Македонија
Министерство за политички систем
и односи меѓу заедниците

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria për Sistem Politik dhe
Marrëdhënie Ndërmjet Bashkësive

Управа за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците
Drejtoria për Zhvillimin dhe Avancimin e Arsimit në Gjuhët e Pjesëtarëve të Bashkësive

Република Северна Македонија
Министерство за политички систем
и односи меѓу заедниците

Republika e Maqedonisë së Veriut
Ministria për Sistem Politik dhe
Marrëdhënie Ndërmjet Bashkësive

Управа за развој и унапредување на образованието
на јазиците на припадниците на заедниците
Drejtoria për Zhvillimin dhe Avancimin e Arsimit në Gjuhët
e Pjesëtarëve të Bashkësive

ANALIZA O STANJU OBRAZOVANJA na bosanskom nastavnom jeziku u Republici Sjevernoj Makedoniji

Skoplje, mart 2023 godina

Naslov: Analiza o stanju obrazovanja na bosanskom nastavnom jeziku u Republici Sjevernoj Makedoniji

Autor: Ismail Demirović

Saradnice: Maja Cvetanoska, Sara Osmani

Izdavači: Uprava za razvoj i unapređenje obrazovanja na jezicima pripadnika zajednica, Ministarstvo za politički sistem i odnose između zajednica i Misija OSCE-a u Skoplju

Prevod: Muamer Škrijelj

Grafički dizajn i štampa: Poliesterdej

ISBN: 978-92-9271-071-2

Ovu publikaciju finansira Misija OSCE-a u Skoplju. Sadržaj ove publikacije ne odražava nužno gledišta ili stavove Misije OSCE-a u Skoplju.

SADRŽAJ

Pozadina istraživanja	4
Istraživačka metodologija	6
Pitanja istraživanja	6
Metode i instrumenti istraživanja	7
Uzorak	7
Nalazi i rezultati	10
Implementacija nastave na bosanskom jeziku	10
Prikaz rezultata	10
Implementacija izbornog predmeta Jezik i kultura Bošnjaka	13
Prikaz rezultata	13
Prednosti sprovođenja mjera	15
Prikaz rezultata	16
Prepreke za sprovođenje mjera za obrazovanje na maternjem jeziku	18
Prikaz rezultata	18
Preporuke za jačanje sprovođenja mjera za ostvarenje prava na obrazovanje na maternjem jeziku	21
Prikaz rezultata	21
Zaključci	23
Preporuke	24
PRILOG 1. Podaci iz popisa 2021. godine	26
PRILOG 2. Preporuke Vladi Republike Sjeverne Makedonije	26
Korištena literatura	28

POZADINA ISTRAŽIVANJA

Bošnjaci kao etnička zajednica, prije promjena u Ustavu i zakonima koji regulišu obrazovni proces, nisu imali mogućnost pratiti nastavu na maternjem jeziku. U skladu sa nastavnim planom i programom¹, u najvećoj mjeri su pratili nastavu na makedonskom, ali i na srpskom nastavnom jeziku. Popis koji je bio sproveden 2001. godine, djelimično je prikazao demografiju stanovništva prema etničkom sastavu, kao i prema jeziku koji stanovništvo govori. Od ukupno 2.022.547 stanovnika², 0.84% ili 17.081 su se izjasnili kao pripadnici bošnjačke etničke zajednice, a 0.42% su izjavili da im je maternji jezik bosanski. U popisu 2021. godine, 0.87% stanovništva se izjasnilo kao pripadnici bošnjačke zajednice, dok se 0.85% izjasnilo da govore bosanski jezik (Prilog. 1).

Preko amandmanske promjene Preambule, kao i člana 48 ustava Republike Makedonije³, Bošnjaci su stekli pravo obrazovanja na maternjem jeziku. 2006. godine, od strane Ministarstva obrazovanja i nauke (MON)⁴, data je saglasnost za vaspitno obrazovnu djelatnost na bosanskom jeziku u dvije škole, OŠ „Rajko Žinzifov“ u Gornjim Orizarima – Veles i OŠ „Moša Pijade“, današnja „Dituria“ u Saraju, u kojima se nastava realizirala na srpskom jeziku.

2007. godine, izvršene su značajne reforme u obrazovanju, uvedena je koncepcija za devetogodišnje osnovno obrazovanje, čime je osnovno obrazovanje postalo devetogodišnje, a putem izmjena nastavnog plana, omogućeno je pripadnicima zajednica, koji nisu imale redovnu nastavu na jeziku tih zajednica, da isti uče kao jezik i kultura zajednica (Jezik i kultura Bošnjaka, Vlaha i Roma), od trećeg do devetog razreda, putem jednog, odnosno, dva časa sedmično. Implementacija Koncepcije se počela primjenjivati u nastavnoj 2007/8 godini, a izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka, počeo se primjenjivati u nekoliko škola, gdje je bio dovoljan broj učenika za realizaciju nastave. Prethodno je Ured za razvoj obrazovanja (URO) pripremio nastavne programe za djecu od trećeg do devetog razreda, čime su se stvorili uslovi za pripremu rukopisa udžbenika za predmet Jezik i kultura Bošnjaka. Udžbenici Jezik i kultura Bošnjaka od

1 Od 2012 godine, program Mosaic je institucionalizovan i deo je formalnog obrazovnog sistema Republike Severne Makedonije

2 Popis 2001 Državni zavod za statistiku

3 Preambula Ustava

4 Vidi Osnove planiranja (MON-URO) str. 19-28

trećeg do devetog razreda su, u saglasnosti sa predviđenom dinamikom, bili pripremljeni i dostupni u elektronskoj i štampanoj formi⁵.

Osporavanje saglasnosti za vaspitno obrazovnu djelatnost na bosanskom jeziku je ukinuto od strane Ministarstva za obrazovanje i nauku 2010. godine, kada su izvršene promjene u Zakonu za osnovno obrazovanje⁶ i donešena Odluka preko koje je bio odobren eksperimentalni program na bosanskom jeziku. Uvođenje eksperimentalnog programa na bosanskom jeziku je bilo pozdravljeno od strane Savjetodavnog komiteta⁷, koji je podržao zalaganja vlasti da, putem postupka, odobre zahtjev bošnjačke zajednice za uvođenje nastave na bosanskom jeziku u određenom broju škola. Uprava za razvoj i unapređenje obrazovanja na jezicima zajednica (Uprava), u saradnji sa Misijom OBSE u Skoplju, 2010. godine je sprovela istraživanje o stanju u osnovnom obrazovanju djece, pripadnika zajednica u Republici Makedoniji. Preko ovog istraživanja, bile su identifikovane sve nedosljednosti i problemi sa kojima se susreću učenici, pripadnici bošnjačke etničke zajednice, u toku obrazovnog procesa⁸.

Na osnovu ovih zapažanja obavljenog istraživanja, Uprava je usmjerila svoje kapacitete prema stvaranju politika za poboljšanje obrazovanja na jezicima zajednica. Povećana svijest o potrebi učenja maternjeg jezika kod Bošnjaka, uz prethodne pripreme, rezultirala je 2018. godine preko Odluke ministra obrazovanja i nauke, preko koje je ukinut eksperimentalni program, a bosanski jezik je postao peti nastavni jezik⁹. Danas, u Republici Sjevernoj Makedoniji, prema podacima koje dobija Uprava o osnovnom obrazovanju, kao pripadnici bošnjačke zajednice se izjasnilo 2,112 učenika, od kojih 259 prate nastavu na bosanskom jeziku, dok 859 svoj maternji jezik uče kao izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka. Nastava na bosanskom jeziku se sprovodi u dvije osnovne škole OOŠ „Rajko Žinzifov“ – Gornje Orizari, opština Veles i OOŠ „Dituria“ – Ljubin, opština Saraj. Bosanski jezik, kao izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka, uči se u opštinama Dolneni, Studeničani, Čair i Petrovac. Spomenute opštine su pretežno ruralne i uglavnom su obuhvaćene sve škole u kojima ima pripadnika

---

5 Vidi E Udžbenici

6 Vidi „Službene novine“ Republike Makedonije 33/2010, 116/2010, 156/2010

7 Vidi drugo mišljenje Savjetodavnog Komiteta

8 Vidi Stanje u osnovnom obrazovanju učenika pripadnika bošnjačke zajednice 2010 Skopje

9 Vidi Nastavni plan i program 2018. godine

bošnjačke zajednice. Preostaje da se ulože napori kako bi se bosanski jezik uveo kao redovna nastava u sredinama gdje za to postoje uslovi, a u kojima se jezik uči kao izborni predmet. Da bi se povećao obim djece koja bi učila maternji jezik kao nastavni, ali i kao izborni predmet, pored svih ustanovljenih problema, potrebno je uložiti napore kako bi sporazum potpisan 05.10.2011. godine između Vlade Republike Makedonije i Vijeća ministara Bosne i Hercegovine u oblasti obrazovanja i nauke, počeo biti primjenjivan. Prema Sporazumu¹⁰ član 4, dogovorene strane će omogućiti učenje jezika i kulture druge države putem otvaranja lektorata, međutim od potpisivanja do danas je prošlo više od deset godina, a Sporazum nikako nije zaživio. Da bi svi problemi sa kojima se susreće zajednica u osnovnom obrazovanju, prilikom realizacije redovne ili izborne nastave, bili prevaziđeni, potrebno je da se od strane države preuzmu mjere putem kojih bi se omogućilo učenje bosanskog jezika u visoko obrazovnim institucijama, na Filološkom ili Pedagoškom fakultetu, da bi se stvorio kadar koji bi bio kompetentan, ali i kvalitetan za suočavanje sa svim izazovima koje donosi jezična globalizacija.

ISTRAŽIVAČKA METODOLOGIJA

Predmet analize je sprovođenje obrazovnih mjera za implementaciju prava obrazovanja na maternjem jeziku za pripadnike bošnjačke zajednice:

- Nastava na bosanskom jeziku
- Izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka

PITANJA ISTRAŽIVANJA

Pitanja na koja treba odgovoriti ova analiza su sljedeća:

- Da li se sprovodi nastava na bosanskom jeziku na svim mjestima gdje ima stanovnika bošnjačke zajednice?
- Da li se sprovodi izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka tamo gdje ima stanovnika bošnjačke zajednice, a nastava se ne sprovodi na bosanskom jeziku?

---

¹⁰ Vidi www.sobranje.mk- Sporazum između Vlade Republike Makedonije i Vijeća Ministara Bosne i Hercegovine u oblasti obrazovanja i nauke.

- Koje su koristi njihovog sprovođenja?
- Koje su prepreke/poteškoće za njihovo sprovođenje?
- Kako ojačati sprovođenje ovih mjera na mjestima gdje ima pripadnika bošnjačke zajednice?

METODE I INSTRUMENTI ISTRAŽIVANJA

Za potrebe ovog istraživanja su prikupljeni kvantitativni i kvalitativni podaci preko **anketa i diskusija u fokusnim grupama**.

Za anketu su bila pripremljena tri upitnika: za roditelje, škole i opštine, koji su bili poslani onlajn, preko Uprava opština i škola, koje su link odgovarajućeg upitnika dostavile do ispitanih. Na taj način je bila zagarantovana privatnost i anonimnost odgovora svih ispitanih.

Za fokusne grupe su bila pripremljena dva protokola za diskusiju: jedan sa roditeljima i jedan sa nastavnicima i predstavnicima iz stručne službe škola i vrtića.

Šire konsultacije su bile izvršene u okviru Participativnog foruma u saradnji sa Agencijom za ostvarenja prava zajednica i Uprave za razvoj i unapređenje obrazovanja na jezicima zajednica, uz podršku Misije OBSE u Skoplju, uz predstavnike većeg broja relevantnih institucija i građanskih organizacija. Za ovu sesiju korištena je metoda strateškog planiranja, pod nazivom Retrogradno planiranje (Backcasting), uz čiju pomoć se došlo do ključnih preporuka za sljedeću godinu, koje se dostavljaju Vladi Republike Sjeverne Makedonije (Prilog 2.).

UZORAK

Uzorak sačinjavaju roditelji iz bošnjačke zajednice koji imaju dijete u osnovnoj školi (neki od njih su imali i drugo dijete u vrtiću ili srednjoj školi). Također, u uzorak su bili uključeni i nastavnici i predstavnici stručne službe iz osnovnih škola.

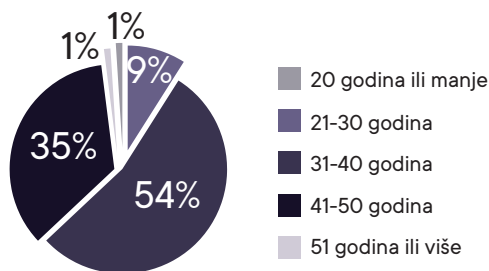
Uzorak je prikladan, što treba uzeti u obzir prilikom izvođenja zaključaka – preko ovog istraživanja, nalazi su ograničeni samo na ispitanike koji su učestvovali u fokusnim grupama i odgovorili na upitnike i ne mogu biti generalizovani za čitavo stanovništvo. Učesnici u fokusnim grupama su bili birani u sredinama sa najvećim brojem stanovnika iz zajednice, dok su onlajn upitnici za roditelje

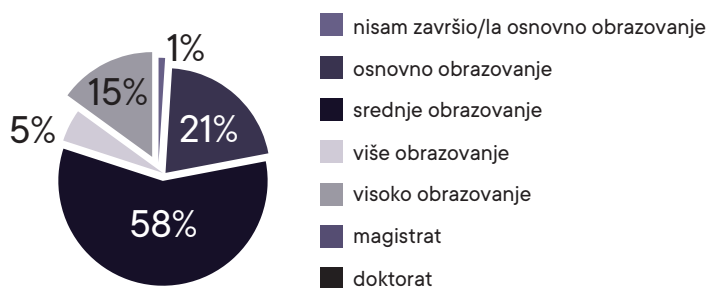
i škole bili dati svim roditeljima i svim školama gdje žive građani bošnjačke zajednice u ovoj zemlji.

S ciljem osiguranja uslova anonimnosti prilikom odgovaranja na upitnike, sprovedo se onlajn popunjavanje, gdje je ispitanik imao zagarantovanu privatnost, jer škole nisu posredovale u prikupljanju upitnika, već su odgovori bili prikupljeni direktno u onlajn bazi. Sa druge strane, treba uzeti u obzir, da je ovaj pristup onemogućio uključenje roditelja koji nemaju pristup tehnologiji.

Upitnik za roditelje je odgovorilo **149 roditelja** iz više mjesta u ovoj zemlji (Batinci, Donje Konjari, Srednje Konjari, Čento, Ljuboš, Aerodrom, Čair, Petrovac, Štip, Skoplje, Crkvino, Ržaničino), koji su se izjasnili da njihovo dijete pripada bošnjačkoj etničkoj zajednici. Od njih, najveći broj su majke (138; 92%), uzrasta između 31-40 godina (81; 54%), sa srednjim obrazovanjem (86; 58%).

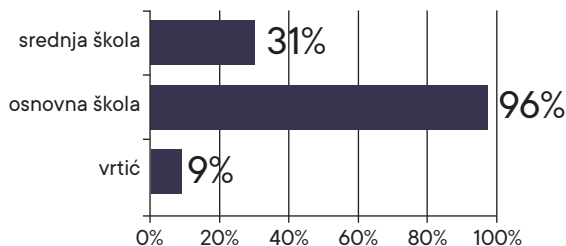
Slika 1. Uzrast roditelja

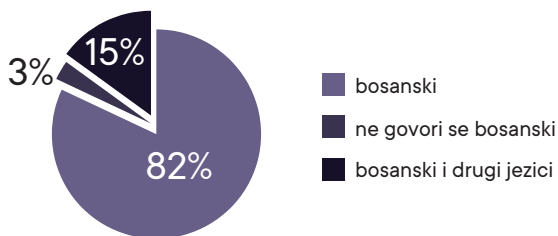
Slika 2. Obrazovanje roditelja

Skoro svi oni imaju dijete u osnovnoj školi (143; 96% od 149), dok 46 (31%) roditelja imaju dijete koje pohađa srednju školu (neki imaju jedno dijete u osnovnoj, a drugo dijete u srednjoj školi). Najveći dio njih (122; 82%) se izjasnilo da kod kuće

govore samo bosanski, dok se 22 (15%) izjasnilo da pored bosanskog govore još neki od lokalnih jezika, dok se preostalih pet roditelja izjasnilo da kod kuće ne govore bosanski jezik.

Slika 3. Stepen obrazovanja djeteta

Slika 4. Jezik na kojem govore kod kuće

U fokusnim grupama je učestvovalo 14 roditelja i 8 predstavnika nastavnika i stručnih službi škola.

NALAZI I REZULTATI

Implementacija nastave na bosanskom jeziku

Nalaz 1: _____

Jedan od 10 roditelja djece iz bošnjačke zajednice, koji su popunili upitnike, nisu upoznati sa pravom obrazovanja na maternjem jeziku, dok pola ispitanih nemaju informaciju da postoji mogućnost obrazovanja djeteta na maternjem jeziku u njihovom vrtiću ili školi. Mali broj roditelja, skoro jedan od pet, rekli su da dijete prati nastavu na bosanskom jeziku u vrtiću ili osnovnoj školi. Roditelji čija djeca pohađaju vrtić na bosanskom jeziku rekli su da njihova djeca imaju napredak u savladavanju bosanskog literaturnog jezika.

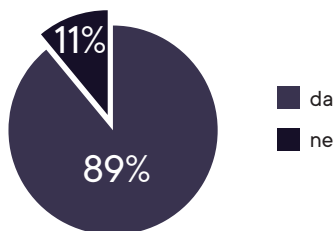
Manje od pola ispitanih žele da njihovo dijete uči na bosanskom jeziku. Većina roditelja smatra da će, ako djeca ne uče na makedonskom jeziku od malih nogu, imati problem pratiti nastavu u kasnijem obrazovanju.

U velikom broju škola se ne sprovodi nastava na bosanskom jeziku zbog nepostojanja odgovarajućeg kadra, nastavnog programa i knjiga.

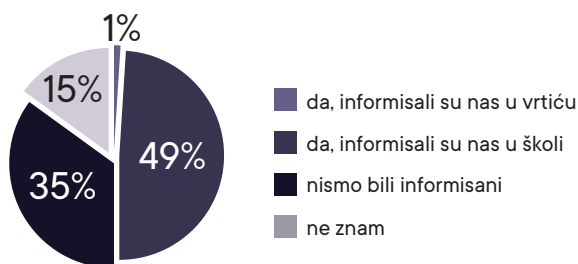
Prikaz rezultata

Upitnik za roditelje

Većina roditelja koji su odgovorili na upitnik (132; 89%), rekli su da su upoznati sa pravom na obrazovanje na maternjem jeziku, koje je zagarantovano našim zakonima. Ipak, samo pola njih su bili informisani o mogućnosti da se uči na svom maternjem jeziku od strane škole (73; 49%) i vrtića (2), dok druga polovina nije bila informisana (52; 35%) ili nisu znali da li su informisani ili nisu (22; 15%).

Slika 5. Upoznatost sa pravom obrazovanja na maternjem jeziku

Slika 6. Informisanost o mogućnosti za učenje na maternjem jeziku

Jedna trećina roditelja (46; 31%) su odgovorili da njihova djeca uopšte ne uče bosanski jezik u školi ili vrtiću. Veoma mali broj (3; 2%) su rekli da djeca uče u dvojezičnom vrtiću a 16% (24) uče na bosanskom jeziku u osnovnoj školi. (Slika 7.).

Na pitanje koliko se slažu sa izjavom: „*Želim da moje dijete uči na svom maternjem jeziku*“, na skali od 1-uopšte se ne slažem do 10-potpuno se slažem, roditelji su podijeljeni: 40 (27%) od njih su odabrali najniži stepen saglasnosti (1), 68 (46%) njih su izabrali najveći (10), dok je prosječan stepen saglasnosti odabralo njih 6. (Tabela 2.)

Fokusna grupa sa roditeljima

U diskusiji fokusne grupe sa roditeljima konstatovano je da svi kod kuće govore bosanski jezik, osim u porodicama gdje su brakovi miješani, gdje se pored bosanskog govori još i jezik jednog od roditelja, u ovom slučaju albanski jezik. Najveći dio roditelja bili su upoznati sa zakonskom regulativom, odnosno sa pravom za obrazovanje na maternjem jeziku, ali su svi bili složni sa zaključkom da postoje prepreke prilikom realizacije zakonskih rješenja: „*Nešto i neko koči, ali ne znamo gdje*“.

Svi roditelji su izjavili da njihova djeca prate nastavu na makedonskom nastavnom jeziku, osim dvojice koji su istakli da su njihova djeca u predškolskom, prate nastavu na bosanskom jeziku, a skoro svi su bili kategorični u njihovom zahtjevu da se omogući učenje na bosanskom jeziku.

U odnosu na pitanja „*Da li u vrtiću ili školi, u kojem je upisano vaše dijete, postoji mogućnost učenja na vašem maternjem jeziku? Kako ste saznali o toj mogućnosti i ako ona ne postoji, da li znate zbog čega je tako?*“ dva roditelja su izjavila da njihova djeca pohađaju vrtić na bosanskom jeziku, zadovoljni su i djeca bolje govore bosanski literaturni jezik.

Roditelji su bili podijeljeni oko stava da li njihova djeca trebaju učiti na bosanskom nastavnom jeziku. Većina njih je za izborni, ali obligativni predmet, nego da svi predmeti budu na bosanskom jeziku. Opšti stav roditelja je da postoji problem prilikom slušanja nastave na makedonskom jeziku, kojeg djeca doživljavaju kao strani jezik i teško se snalaze sa „novim jezikom“. Među roditeljima preovladava mišljenje da u školama postoji „strah“ da, ukoliko bude dozvoljeno učenje na bosanskom jeziku, mnogi nastavnici mogu ostati bez posla, a po njihovom mišljenju uslov za predavanje bosanskog je da nastavnik bude Bošnjak.

Fokusna grupa sa predstavnicima škola

U diskusiji u fokusnoj grupi sa predstavnicima škola, učesnici su izjavili da se u samo jednoj od obuhvaćenih škola nastava realizira na bosanskom jeziku od 1-9 razreda i još u jednoj od 1-5 razreda. U drugim školama su izjavili da se nastava realizira na makedonskom ili albanskom jeziku, a sprovodi se izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka.

„Nastava u našoj školi od 1-3 razreda se sprovodi na bosanskom nastavnom jeziku, dok od 4-9 razreda se sprovodi eksperimentalni program na bosanskom nastavnom jeziku.“ – Izjava predstavnika iz škola u naseljenom mjestu sa iznad 95% Bošnjaka.

I u školama u kojima dominira bošnjačko stanovništvo najčešće se ne uči bosanski jer nema kadra – često nastavnici ne prihvataju predavati na bosanskom jer nemaju odgovarajući program i literaturu i moraju ulagati dopunski napor da bi ih osigurali. Međutim, ima i roditelja koji žele upisati djecu da uče na makedonskom jeziku.

„Od 2018. godine je uveden kao redovan, a prije toga je bio eksperimentalan. Udžbenici od 1-5 razreda su na bosanskom i postoje planovi i programi. Od 6-9 razreda je sve po starom programu. Za udžbenike se nekako snalazimo. Koriste se i udžbenici na srpskom jeziku, to još uvijek nije riješeno i još uvijek predstavlja problem.“

Na pitanje zbog čega se ne sprovodi nastava na bosanskom jeziku, predstavnici škola su spomenuli sljedeće razloge: miješani sastav učenika iz više zajednica, nedostatak kadra, programa i udžbenika, dok u nekim mjestima roditelji biraju da djeca uče na makedonskom jeziku.

„Nema kadra, nema odgovarajućih programa, a ponekad i roditelji žele nastavu na makedonskom. Obično su zadovoljni samo sa izbornim a ponekad ni njega ne biraju jer smatraju da im ne treba.“

Implementacija izbornog predmeta Jezik i kultura Bošnjaka

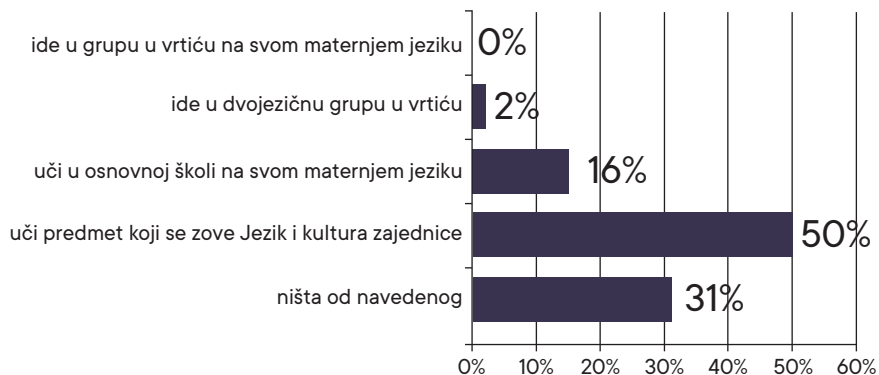
Nalaz 2: _____

Polovina roditelja izjavljuju da njihova djeca uče izborni predmet Jezik i kultura bošnjaka. Većina roditelja izražavaju veoma pozitivan stav za izbor tog predmeta, ali se ipak u većini škola ne formiraju odjeljenja za njegovo proučavanje. Roditelji kasno ili nikako ne dobijaju informaciju za učenje ovog predmeta, a dio njih ne biraju predmet jer smatraju da ne postoji odgovarajući kadar koji bi ga predavao. Neki predstavnici škola smatraju da otvaranje odjeljenja za ovaj izborni predmet u velikoj mjeri zavisi od stava i posvećenosti rukovodstva škola.

Prikaz rezultata

Upitnik za roditelje

Polovina roditelja (74; 50%) su izjavili da njihovo dijete uči izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka.

Slika 7. Primjena mjera za učenje bosanskog jezika u nastavi

Kada su upitani o stepenu saglasnosti sa izjavom: „*Želim da moje dijete uči predmet Jezik i kultura naše zajednice*“ većina roditelja se potpuno slaže: 119 (80%) njih je izabralo najveći stepen saglasnosti (10), 11 (7%) su izabrali najniži (1), dok je prosječni stepen saglasnosti izabralo njih 9. (Tabela 2.)

Fokusna grupa sa roditeljima

U fokusnoj grupi roditelji jedne škole su izjavili da se, i pored velikog broja učenika i pripadnika bošnjačke zajednice u školi u kojoj je bila sprovedena anketa, samo njih deset prijavilo da izučavaju izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka, čime nije bio ispunjen zakonski minimum od 15 djece u jednom odjeljenju.

Na pitanja „*Da li se u školi koju pohađa vaše dijete uči predmet Jezik i kultura Bošnjaka? Kako ste saznali o toj mogućnosti?*“ svi učesnici koji su bili u fokusnoj grupi, a isti oni su bili roditelji djece koja pohađaju nastavu u opštinama Centar i Butel, ukazali su na to da u ovim opštinama nema izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka. Nekoliko puta su pokušavali formirati grupu/odjeljenje, ali bez uspjeha. Ankete se često sprovode u junu, roditelji nisu uopšte informisani o njima, a škole ne pokazuju veliku zainteresovanost da bi ih motivirali.

Fokusna grupa sa predstavnicima škola

Od učesnika u fokusnoj grupi sa predstavnicima škola se dobija utisak da se u njihovim školama roditelji informišu i formiraju se grupe. Smatraju da za to doprinosi rukovodstvo škole, jer podstiče formiranje grupe za izborni predmet.

Sa druge strane, smatraju da postoje škole u kojima rukovodstvo ne omogućava organizovanje izbornog predmeta sa opravdanjem da je prema pravilima, potrebno 15 djece za jedno odjeljenje, što oni smatraju netačnim i da se u različitim mjestima različito organizira. Smatraju i da ga roditelji ne biraju za svoju djecu jer nema odgovarajući odabran i predložen kadar.

„Ima miješan sastav učenika (Romi, Vlasi...), zbog toga nije moguće da potpuno bude bosanski. Ova mogućnost njegovog učenja kao izborni predmet je u redu. Mi imamo drugi problem u tome što nismo dovoljno organizovani i ne koristimo ono što nam je država dala. Ja nailazim na problem da mi je roditelj reagovao – šta će mi bošnjački (tako ga nazivaju), ovo je problem koji se pretežno pojavljuje u gradskim sredinama.“

„Imamo izborni predmet. Imamo iste probleme – osnovne poteškoće i nerazumijevanje od strane starijih. Prvdaju se da će njihova djeca biti opterećena.“

„Informišu se putem anketnog lista, daje se djeci koja ih predaju roditeljima, roditelj odluči i na taj način se formira grupa. Kod nas je problem što se ovaj predmet ne ubaci kao redovni, kao što je engleski.“

„U našoj školi 90% roditelja biraju ovaj predmet, ali znam da ga u drugim školama manje biraju jer roditelji nemaju povjerenje u nastavnike. Smatraju da nema odgovarajući kadar za njega, a realno i jeste tako, veoma mali broj su završili odgovarajuće fakultete. Mi smo učili putem nekih kurseva i slično... Zbog toga se nama treba omogućiti da se dodatno educiramo kako bi smo mogli predavati. Potrebno je formiranje i edukovanje odgovarajućeg kadra da bi smo mogli raditi na odgovarajući način.“

Prednosti sprovođenja mjera

Nalaz 3: _____

O prednostima učenja na maternjem jeziku, predstavnici škola su više ubjeđeni od roditelja. Oni smatraju da je bitno da se dijete može izraziti na svom maternjem jeziku da bi bolje napredovalo u školi, ali samo mali dio roditelja se slaže sa tim stavom.

Prikaz rezultata

Upitnik za roditelje

U pogledu pitanja koliko se slažu sa izjavom: „Smatram da će dijete bolje napredovati u školi ako uči na svom maternjem jeziku“ roditelji su podijeljeni: 49 (33%) njih je izabralo najniži stepen saglasnosti (1), 57 (38%) su izabrali najveći (10), a prosječni stepen saglasnosti iznosi 6. Najmanje se slažu sa izjavom da je nastava na jezicima pripadnika zajednica manje kvalitetna od nastave na makedonskom jeziku, 69 (46%) su izabrali najniži stepen saglasnosti (1), 35 (23%) su izabrali najveći (10), dok prosječni stepen saglasnosti iznosi 4. (Tabela 2.)

Tabela 2. Stavovi roditelja u pogledu na obrazovanje na maternjem jeziku

Molimo vas da na skali od 1-10 (1–uopšte se ne slažem; 10–potpuno se slažem) označite koliko se slažete sa sljedećim izjavama (prosječne vrijednosti grupe):	Prosječna vrijednost
Želim da moje dijete uči na svom maternjem jeziku	6
Želim da moje dijete uči predmet Jezik i kultura naše zajednice.	9
Smatram da će dijete bolje napredovati u školi ako uči na svom maternjem jeziku.	6
Smatram da je nastava na jezicima pripadnika zajednica manje kvalitetna od nastave na makedonskom jeziku	4

Fokusna grupa sa roditeljima

S obzirom na to da je bosanski jezik od 2018. godine peti nastavni jezik, sa roditeljima učesnicima u fokusnoj grupi se razgovaralo o prednostima nastave na maternjem jeziku, međutim u grupi nije bilo roditelja čija djeca prate nastavu na bosanskom jeziku, osim u predškolskom obrazovanju, koji su zadovoljni time što njihovo dijete uči na maternjem jeziku. Opći utisak je da roditelji nisu veoma zadovoljni kvalitetom nastave u određenim školama, pa zbog toga odlučuju svoju djecu prebaciti u druge škole, i pored toga što se tamo bosanski jezik uči samo kao izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka. Ipak, kod nekih roditelja prevladava mišljenje da se djeca trebaju obrazovati na svom maternjem jeziku.

Fokusna grupa sa predstavnicima škola

Svi predstavnici škola su se složili da postoji strah kod roditelja da bi njihova djeca imala problema sa jezikom u srednjoj školi, ukoliko bi učili na bosanskom. Nastavnica koja radi u školi u kojoj se uči na bosanskom nastavnom jeziku kaže da djeca, kao i oni (nastavnici) koji su sami učili na srpsko-hrvatskom jeziku, nemaju problem u srednjoj školi. Prednost mogućnosti učenja na maternjem jeziku je to što će se djeca moći lakše i bolje izraziti na svom jeziku, i da će ga usavršiti.

„Na početku se kod roditelja pojavio strah kako će njihova djeca nastaviti dalje u srednjoj školi, ali se pokazalo da ona uopšte nemaju problema. Oni bez problema savladaju makedonski. Zbog toga ne razumijem zbog čega bi roditelji imali problem da svoje dijete obrazuju na svom jeziku. Smatram da je problem i to što se roditelji boje, a zaboravljaju da smo i mi učili na srpsko-hrvatskom i nismo imali probleme.“

„Oni uče svoj jezik, svoju kulturu i svoju osnovu.“

“Bolje se izražava na svom jeziku, na jeziku na kojem razmišljamo, sanjamo. Na taj način imamo veći vokabular. Kada bi ovo znali, svi roditelji bi ga izabrali. Jezik je identitet.“

Što se tiče prednosti izučavanja izbornog predmeta Jezik i kultura Bošnjaka, predstavnici škola smatraju da je učenje svakog jezika prednost, naročito maternjeg jezika. Na taj način će učenici upoznati i naučiti više informacija o vlastitom jeziku i kulturi. U nekim školama ovaj predmet biraju i neka djeca iz drugih zajednica, na primjer Makedonci. I pored toga što su to rijetki slučajevi, smatraju da oni koji to biraju, to rade vlastitom voljom i uključuju se uz veliku ljubav.

„Kod nas svi uče ovaj izborni, čak ga i Makedonci biraju jer žive u takvoj sredini. Možda roditelji zaista ne vjeruju nastavnom kadru. Sada imamo udžbenike, međutim nemamo odgovarajući kadar i program za 5 razred.“

„Iako ga ne uče ovako (kao nastavni ili izborni), učenici će biti potpuno nepismeni o književnosti Bošnjaka.“

Prepreke za sprovođenje mjera za obrazovanje na maternjem jeziku

Nalaz 4:

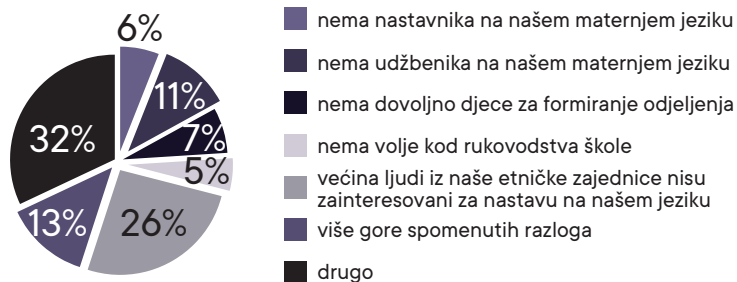
Četvrtina roditelja smatra da je najveća prepreka za sprovođenje nastave na bosanskom jeziku nedostatak interesa kod roditelja. Druge prepreke su sljedeće: nedostatak kvalifikovanog kadra, nepostojanje udžbenika na bosanskom jeziku, nepostojanje volje kod rukovodstva škola ili se radi o kombinaciji više faktora. Također, nepostojanje nastavnih programa i nejasni kriteriji za selekciju nastavnog kadra su ogromne prepreke za sprovođenje ovih mjera.

Najveća prepreka za sprovođenje izbornog predmeta Jezik i kultura Bošnjaka je neinformisanost roditelja. Roditelji smatraju da broj prijavljenih učenika ne treba biti prepreka za formiranje odjeljenja.

Prikaz rezultata

Upitnik za roditelje

Jedna trećina (47; 32%) roditelja koji su odgovarali na upitnik, nisu se izjasnili o mogućim razlozima za nesprovođenje nastave na bosanskom jeziku i izabrali su opciju „drugo“, dok četvrtina roditelja (38; 26%) odgovornost za nesprovođenje nastave na bosanskom jeziku vide u vlastitoj zajednici i ocjenjuju da većina nije zainteresovana za ovu mogućnost. Najmanji broj roditelja (8; 5%) lociraju odgovornost kod školskog rukovodstva. Dio njih smatraju da je prepreka nedostatak nastavnog kadra koji bi predavao predmete bosanskog (9; 6%), nepostojanje udžbenika na bosanskom (17; 11%), nedovoljan broj djece za formiranje odjeljenja (10; 7%), dok 20 (13%) roditelja smatraju da se radi o kombinaciji gore navedenih razloga.

Slika 9. Razlozi za nesprovođenje nastave na bosanskom jeziku (prema roditeljima)

Fokusna grupa roditelja

U fokusnoj grupi, roditelji dvoje djece koja pohađaju vrtić na bosanskom jeziku, istakli su problem nedostatka literature na bosanskom jeziku, ali i pored toga bi željeli da njihova djeca nastave dalje obrazovanje na bosanskom jeziku, smatrajući da će time njihova produktivnost biti veća, ali to ne mora značiti da ona trebaju biti odvojena od njihovih vršnjaka.

Za roditelje je sporan broj od 15 učenika za formiranje odjeljenja (iako su bili prikupljeni potpisi 10 roditelja, nisu uspjeli formirati odjeljenje). Prema roditeljima, najveći krivac je škola, odnosno rukovodstvo škole, zato što i pored toga što je zastupljenost Bošnjaka velika i čak jedna trećina učenika su pripadnici zajednice Bošnjaka u OOŠ „Sv. Kiril i Metodij“, odjeljenje nije formirano. Jedan od učesnika je spomenuo da se škola opravdava time što škola ne poseduje kadar za izborni predmet jezik i kultura Bošnjaka.

Na pitanje „Šta fali i kako poboljšati nastavu na maternjem jeziku?“ najveći dio učesnika su naglasili nedostatak literature i neodgovarajući nastavni kadar, a također su naglasili da u literaturi na makedonskom jeziku nema elemenata multikulturalizma.

Što se tiče izbornog predmeta jezik i kultura Bošnjaka, svi ispitani su se složili da ne treba biti postavljena granica za učenje jezika kao izborni predmet. Jedan od glavnih problema je također neodgovarajuća i nedovoljna informisanost roditelja o ovoj mogućnosti. Diskutabilna stvar je to što su ispitani naglasili da nema dovoljno kadra, a postojeći je neodgovarajući i neprofesionalan, iako njihovo dijete ne uči jezik kao izborni predmet.

Fokusna grupa sa predstavnicima škola

Kao jedan od mogućih nedostataka smatra se nedovoljni broj profesionalaca za održavanje nastave na bosanskom jeziku. Također, nedostatkom se smatra činjenica da nema program od 6-9 razreda. Kao treći nedostatak je spomenuta mogućnost da učenici imaju probleme u upotrebi stručnih pojmova kada se budu upisali u srednju školu. To neutraliziraju time što nastavnici na času svo vrijeme koriste stručne riječi i na makedonskom jeziku, da bi im olakšali u budućnosti.

„Nastavnici trebaju otići i poboljšati bosanski jezik, jer su stekli obrazovanje na makedonskom, pa imaju potrebu da usavrše jezik. Kada mi predajemo, uvijek im govorimo sve riječi i na makedonskom [misli se na stručne pojmove] da bi ih znali kada budu nastavili dalje.“

„Problemi prilikom realizacije nastave su mnogobrojni, kao na primjer: nedostatak udžbenika za nastavu na bosanskom nastavnom jeziku; zapošljavanje nastavnog kadra bez provjere bosanskog jezika; lektirna izdanja su na makedonskom jeziku; uticaj rada škola od strane lokalnih moćnika; uticaj na rad škole od strane političkih događaja na lokalnom i centralnom nivou (jedna stvar bude data, a mnoge druge nisu).“

Većim izazovom se smatra to što roditelji koji nisu dovoljno informisani, često donose odluku da ne biraju bosanski jezik. Prvo, zato što smatraju da nema dovoljno stručnog kadra, a drugo zato što smatraju da se bosanski jezik u školi razlikuje od govornog (dijalekt koji koriste). Što se tiče izbora kadra, smatraju da nisu jasni kriteriji i nisu regulisane procedure za zapošljavanje nastavnika ovog predmeta. Na primjer, nastavnik koji je magistar bosanskog jezika ne dobija rješenje za stalno zapošljavanje, za razliku od drugih nastavnika koji predaju predmet Jezik i kultura Bošnjaka (nastavnici Bošnjaci koji predaju još neki drugi predmet – na primjer fiziku) dobijaju rješenje.

„Svaki jezik je specifičan i veoma često prima uticaje drugog jezika koji je dominantan u mjestu gdje živimo, ali ipak postoje određene specifičnosti koje se uče u školi [razvila se diskusija oko dijalekata bosanskog – da svako podneblje ima dijalekte], u nastavi se uči osnovni jezik, a ne dijalekti.“

Preporuke za jačanje sprovođenja mjera za ostvarenje prava na obrazovanje na maternjem jeziku

Nalaz 5:

Preporuke za ostvarenje mjera su u smjeru jačanja kapaciteta u obrazovnom sistemu, da bi se omogućilo kvalitetno obrazovanje na jeziku manjih zajednica u državi. U tom smjeru, potrebno je uključiti sve zainteresovane strane: roditelje, škole, lokalnu zajednicu i relevantne institucije, kao što su Ministarstvo obrazovanja i nauke, Ured za razvoj obrazovanja i Uprave za razvoj i obrazovanja na jezicima pripadnika zajednica.

Prikaz rezultata

Uptinik za roditelje

Roditelji smatraju da treba omogućiti kvalitetan kadar koji će imati pristup neprestanom profesionalnom razvoju, udžbenike na jeziku zajednice, kvalitetniji nastavni program, mogućnost za obrazovanje na maternjem jeziku i postojanje pristupa literature na maternjem jeziku.

Neki od njih predlažu organizovanje zajedničkih aktivnosti djece iz različitih etničkih zajednica, sa ciljem međusobnog upoznavanja, da se uspostavi interakcija između djece.

„U osnovnoj školi moje kćerke nema nastava za djecu iz većih razreda, samo u nižim, zbog čega ona ne može učiti predmet Jezik i kultura etničke grupe. I pored toga što su se prijavili neki iz većih razreda, oni nisu uključeni. Još uvijek nismo dobili objašnjenje. Zbog toga, smatram da svima podjednako treba omogućiti pravo koje je zagarantovano Zakonom, a ne da jedni mogu učiti, a drugi ne. Dodatno tome, preporuka je uvesti nove lektire koje odgovaraju vremenu u kojem djeca uče, ovo važi i za makedonski, ali i za druge jezike etničkih grupa.“

„Kvalitetniji nastavni program, interakcija, pozitivni primjeri za zблиžavanje naroda, manje izučavanje lošeg dijela historije, koji čine da se djeca osjećaju drugačije od drugih.“

„Imati više časova i literature za učenje maternjeg jezika.“

„Kvalitetniji nastavni kadar i udžbenici na maternjem jeziku.“

Jedan dio roditelja smatra da se nastava treba održavati na makedonskom jeziku, a da imaju po dva časa sedmično na jeziku zajednice. Neki od njih smatraju da se učenje maternjeg jezika treba uglavnom odvijati unutar porodice, a makedonski trebaju naučiti svi sa ciljem međusobnog razumijevanja.

„Ja sam učio u makedonskoj školi i smatram da nastava treba biti na makedonskom jeziku. Želim moja djeca da lijepo govore jezik gdje žive, a bosanski ili srpski ćemo ih mi naučiti kod kuće.“

Fokusna grupa roditelja

U diskusiji sa fokusnom grupom, roditelji su naglasili da je za poboljšanje aktuelnog stanja učenja bosanskog jezika, potrebno uključiti sve učesnike u tom procesu, počevši od roditelja, preko nadležnih u školi, opštini i državi.

Fokusna grupa sa predstavnicima škola

Preporuke koje su dali predstavnici škola se odnose na nastavnike, škole, Ministarstvo obrazovanja i nauke, Ured za razvoj obrazovanja i Uprava za razvoj i unapređenje obrazovanja na jezicima pripadnika zajednica.

Nastavnik ima glavnu ulogu u tome na koji će način upoznati učenike, da li će učiniti čas zanimljivim ili ne.

Škola ima odgovornost organizovati na odgovarajući način ankete, odobrenja i slično. Na primjer, OOŠ „Sv. Kiril i Metodij“ ako želi, može formirati odjeljenje, jer imaju većinu učenika Bošnjaka. Naveli su primjer škole u kojoj je direktor uveo samo bosanski jezik i zatim su ga svi učenici izabrali. Svaka škola treba naći način svoje organizacije.

„Odluke zavise od svijesti onih koji se organizuju, u našoj školi ne predstavlja problem broj učenika, postoje grupe sa manje od 15 učenika.“

MON treba razgledati ograničenje broja za formiranje odjeljenja. Također, ukoliko se donese odluka sa njihove strane, više će učenika pratiti.

BRO treba sprovesti reviziju programa i osigurati priručnike za rad.

Uprava treba organizovati tribine u opštinama za podizanje svijesti roditelja o potrebi za učenje vlastitog jezika.

„Obuka postojećeg nastavnog kadra za predavanje bosanskog jezika; Snabdijevanje udžbenika, lektira i druge potrebne literature za uspješnu nastavu na bosanskom jeziku u svim razredima; Permanentna stručna obuka i usavršavanje nastavnog kadra; Promjene zakona i normativa o formiranju radnih grupa učenika za izborni predmet i za zapošljavanje nastavnog kadra u izvođenju nastave na bosanskom nastavnom jeziku ili za predavanje izbornog predmeta Jezik i kultura Bošnjaka.“

„Mi nemamo rješenja, a radimo dugi niz godina – smatram da i ovaj problem treba biti riješen. Ja i koleginja imamo odgovarajući fakultet, a nemamo rješenje za radni odnos, ovako se ljudi boje da izaberu naš fakultet koji je stručan za bosanski. Na taj način gubimo elan i želju za radom.“

„Radi se na programima, ali ako se ne ubrza ova procedura mi ćemo imati programe, ali nećemo imati djecu, grupe se rasturaju.“

„Južnoslavenska književnost – bili su uključeni bosanski autori, imali smo mogućnost, polagali smo tamo... [razvila se diskusija da li se obrađuje bosanska literatura]. Profesor Radičevski je insistirao da se uključi u program, ali ne znam da li je još uvijek aktuelno ili ne.“

„Bošnjaci trebaju sami sebe ubjediti da trebaju učiti na bosanskom jeziku.“

ZAKLJUČCI

Zaključci su bazirani na analizi podataka od obavljene ankete, kao i razgovora u fokusnim grupama sa roditeljima, nastavnicima, stručnim službama u školama.

Kao rezultat analize stanja sprovođenja obrazovnih mjera za sprovođenje prava obrazovanja na maternjem jeziku pripadnika bošnjačke zajednice: 1) Nastava na bosanskom jeziku i 2) Izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka, došli smo do sljedećih zaključaka:

- 1. Nastava na bosanskom jeziku se sprovodi samo u malom broju osnovnih škola** u sredinama gdje ima stanovnika bošnjačke zajednice. Nedostaje odgovarajuće i blagovremeno informisanje roditelja od strane škola o pravu

obrazovanja na maternjem jeziku. U većini škola u sredinama u kojima živi bošnjačka zajednica, nastava na bosanskom maternjem jeziku se uopće ne organizira. Nedostaje sveobuhvatni pristup koji će omogućiti kvalitetno obrazovanje na maternjem jeziku, koje će pripremiti djecu za sljedeće stepene obrazovanja.

- 2 Izborni predmet Jezik i kultura bošnjaka se ne sprovodi u svim mjestima** u kojima ima stanovnika bošnjačke zajednice, a gdje se ne sprovodi nastava na bosanskom nastavnom jeziku. Ovo je u najvećoj mjeri rezultat nekoliko faktora: nepostojeće ili neblagovremeno informisanje i anketiranje roditelja, nepovjerenje roditelja u kvalitet nastave, nedostatak volje kod rukovodstva škola za organizaciju nastave iz ovog predmeta.
3. Kao **najveća korist** od sprovođenja nastave na maternjem jeziku se smatra mogućnost da se djeca slobodnije izraze.
4. **Prepreke za nesprovođenje mjera su višestruke.** Kao ključne prepreke i poteškoće za sprovođenje nastave na bosanskom jeziku su identifikovani sljedeći faktori: nedostatak kvalitetnog i kompetentnog nastavnog kadra, nejasni kriteriji prilikom izbora nastavnog kadra, nepostojanje udžbenika za bosanski jezik, kao i nepostojanje volje kod rukovodstva škola. Dodatna prepreka je također nedostatak interesa kod roditelja, zbog njihove zabrinutosti da djeca neće moći uspješno da se uključe u nastavu srednjeg i visokog obrazovanja zbog nedovoljnog poznavanja makedonskog jezika.

PREPORUKE

Na osnovu analize stanja obrazovanja na bosanskom jeziku u izornoj i redovnoj nastavi, preporučuje se nekoliko mjera i aktivnosti sa ciljem unapređenja obrazovanja na bosanskom jeziku:

1. Škole koje ispunjavaju uslove za redovnu nastavu na bosanskom jeziku, da što prije uvedu nastavu na bosanskom jeziku, počevši od prvog razreda;
2. Škole u kojima postoji redovna nastava na bosanskom jeziku, da podignu svijest kod roditelja čija djeca ne prate nastavu na bosanskom jeziku, preko organizovanja raznih debata i obrazovnih emisija uz podršku redakcije na bosanskom jeziku pri MRTV;

3. Razgledati mogućnost smanjenja minimalnog broja učenika što je uslov za formiranje odjeljenja, od 15 na 10 učenika, sa ciljem povećanja obima izučavanja izbornog predmeta Jezik i kultura Bošnjaka;
4. Omogućiti nastavnom kadru koji realizira izbornu nastavu Jezik i kultura Bošnjaka da ostvare pravo polaganja pripravnčkog ispita i dobiju rješenje za stalni radni odnos, a kriterij za radno iskustvo da se promijeni u minimum od pet godina. U sadašnjem zakonu za nastavnike i stručne saradnike u članu 11 stav 2, takva mogućnost ne postoji;
5. Dodati član u Zakonu za udžbenike u dijelu recenzentske komisije autora i udžbenika, kojim će se omogućiti da recenzenti, autori udžbenika sa manje od 10 godina iskustva konkurišu na konkursima za udžbenike i recenzente koje raspisuje MON;
6. Država da osigura uslove da se bosanski jezik pročava u visoko obrazovnim institucijama;
7. Otvoriti lektorat za bosanski jezik na Filološkom fakultetu UKIM-a, koji je predviđen u sporazumu između Republike Sjeverne Makedonije i Bosne i Hercegovine;
8. Osigurati mogućnosti za profesionalni razvoj nastavnog kadra za nastavu na bosanskom jeziku i izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka, sa ciljem poboljšanja kvaliteta nastave na veći nivo i poboljšanje jezičkih kompetencija nastavnog kadra;
9. Odgovorne osobe u školama da informišu roditelje o mogućnosti da njihovo dijete uči bosanski jezik kroz obrazovni sistem kao izborni predmet Jezik i kultura Bošnjaka i blagovremeno i u skladu sa propisima sprovedu anketu za izražavanje interesa za proučavanje ovog izbornog predmeta.

PRILOG 1.

PODACI IZ POPISA 2021. GODINE

Etnička pripadnost	Procenat zajednice	Ljudi koji govore jezik zajednice
Turci	3.86%	3.41 %
Romi	2.53%	1.73 %
Srbi	1.30%	0.61 %
Bošnjaci	0.87%	0.85 %
Vlasi	0.47%	0.17 %

Tabela. Podaci iz popisa 2021. godine za govornike jezika manjinskih zajednica

PRILOG 2.

PREPORUKE VLADI REPUBLIKE SJEVERNE MAKEDONIJE

12. septembra 2022. godine, održan je Participativni forum na temu „Analiza stanja obrazovanja u obrazovanju na jezicima manjinskih zajednica“ na kojem su učestvovali predstavnici relevantnih institucija i građanskih organizacija. Kao rezultat te diskusije, donešeno je više preporuka, upućenih do Vlade Republike Sjeverne Makedonije:

Preporuka 1: Napraviti izmjene zakona za predškolsko i osnovno obrazovanje za smanjenje broja za formiranje grupe/odjeljenja.

Preporuka 2: Izborni predmet Jezik i kultura manjinskih zajednica da ima isti status kao i drugi izborni predmeti i da ga može birati svaki učenik, bez obzira na njegovu etničku pripadnost.

Preporuka 3: Napraviti izmjene u zakonu za udžbenike i zakonu za izdavačku djelatnost sa ciljem osiguravanja kvalitetnog prijevoda i lektura udžbenika na jezicima manjinskih zajednica.

- Preporuka 4:** Uvesti afirmativne mjere za izbor recenzenata rukopisa za udžbenike na jezicima manjinskih zajednica.
- Preporuka 5:** Pripremiti udžbenike za izborne predmete Jezik i kultura Roma, Srba i Turaka, kao i priručnika i drugih nastavnih materijala za sve zajednice.
- Preporuka 6:** Pripremiti nastavni plan i program za predmet srpski jezik u srednjem obrazovanju.
- Preporuka 7:** Odvojiti finansijska sredstva za sljedeću kalendarsku godinu za sve stepene obrazovanja, u skladu sa potrebama na lokalnom nivou (npr. za dvojezične grupe u vrtićima, za prevoz djece iz udaljenih sredina i slično).
- Preporuka 8:** Kontinuirano poboljšanje kapaciteta postojećeg i budućeg (tokom studija) vaspitnog i nastavnog kadra na jezicima manjinskih zajednica.
- Preporuka 9:** Omogućiti proučavanje jezika zajednica na univerzitetima.
- Preporuka 10:** Obezbjediti stipendije za mlade koji će poslije srednjeg obrazovanja nastaviti na Pedagoškim fakultetima, sa ciljem povećanja broja nastavnog kadra.

KORIŠTENA LITERATURA

- Ustav RSM, "Službene novine Republike Makedonije", 2006. godina
- Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, <http://www.amos.org.mk>;
- Haške preporuke VKNM iz OBSE o pravima obrazovanja nacionalnih manjina;
- Zakon za osnovno obrazovanje, „Službene novine Republike Sjeverne Makedonije“ br. 161/19 i 229/20
- Zakon za zaštitu djece („Službene novine RM“ br. 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 192/15, 27/16, 163/17, 21/18, 198/18 i „Službene novine Republike Sjeverne Makedonije“ br. 104/19, 146/19, 275/19, 311/20, 294/21 i 150/22)
- Konceptija za devetogodišnje osnovno obrazovanje, 2007. godina.
- Studij za multikulturalizam i međuetničke odnose u obrazovanju; www.unicef.org.mk
- Strategija za integrisano obrazovanje, 2010. godina
- Istraživanje „Stanja u osnovnom obrazovanju djece pripadnika zajednica u Republici Makedoniji 2010. godina
- Zakon za udžbenike u osnovnom i srednjem obrazovanju („Službene novine Republike Makedonije“ br. 98/2008, 99/2009, 83/2010, 36/2011, 135/2011, 46/2012, 24/2013, 120/2013, 29/2014, 146/2015, 217/2015, 30/2016 i 21/2018)
- Zakon o unapređenju i zaštiti prava pripadnika zajednica koje su manje od 20% ukupnog stanovništva u RSM 2020. godina
- Državni zavod za statistiku <http://popis2021.stat.gov.mk/>
- Obrazovanje na jezicima manjinskih etničkih zajednica – istraživanje https://fosm.mk/wp-content/uploads/2020/04/obrazovanie-na-jazicite-na-pomalubrojnite-etnicki-zaednici_06.pdf

Finansira:

Organization for Security and
Co-operation in Europe
Mission to Skopje